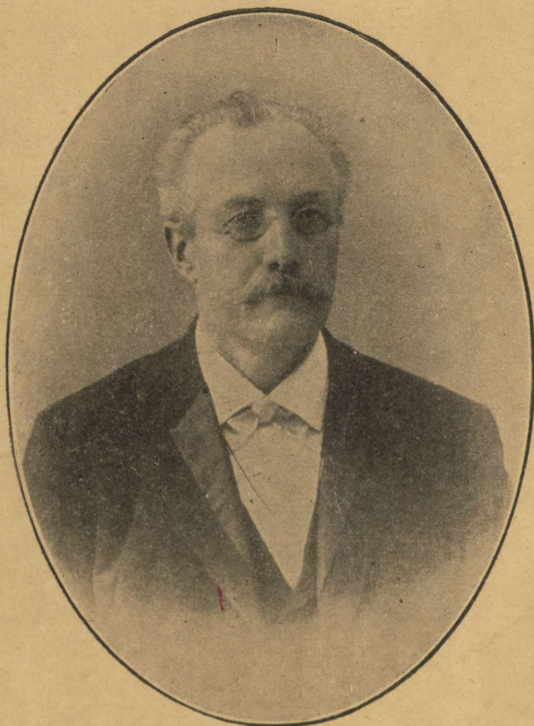


A-9476

Duplum

K. VERVOLT

Dr. K. A. Hermann



PÖLTSAMAAL

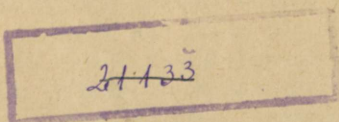
Dr. K. A. Hermannini mälestamise komitee väljaanne

156787

A-9176 II

K. VERVOLT

Dr. K. A. Hermann



PÖLTSAMAAL,

Dr. K. A. Hermann'i mälestamise komitee väljaanne.

Handwritten text, possibly a title or author name, mostly illegible due to fading.

2



156787

A-9176

Dr. K. A. Hermann'i elukäik.

Dr. Karl August Hermann sündis Põltsamaa lähedal Võhma külas külasepa pojana 11. (23.) septembril 1851. a. Pojale elu andes tuli aga emal Annal (sünd. Peeberg) endal elust loobuda 28. sept. Väike Hermann ristiti ema surnukirstu kõrval Põltsamaa õpetaja Emil Heinrich August Horschelmanni poolt. Horschelmann (heliloojana-asjaarmastajana oli esimene, kes hakkas looma laule algupärase eestikeelse teksti jaoks (Põltsamaal) hakkas poisile ühtlasi ristiisaks ja andis talle ka ühe enda eesnimedest. Keegi ema poolt sugulane viis H. enda juurde Põltsamaale. 15 nädala jooksul oli H. isa endale juba uue naise (sünd. Kadri Reimann) võtnud ja nüüd anti väike H. võõrasema kasvatada. H. lapsepõlve kodu oli kehv. H. isa oli alles hiljuti Soosaare vallast „Kapsaare“ talust Põltsamaa lähedale „Otsa“ tallu asunud, et talupidaja ametiga ülespidamist teenida. „Otsa talul oli õhtupool küljel ilus koppel. Koplis kasvasid noored lepad ja kased. Nende taga jooksis kevadel ilus selge veega ojake. Otsa talust viiskümmend sammu lõunapoole kopli äärel oli väike eluhoone. Siin elas külaspep Mihkel“. (Hermann'i „Kullerkupuke“ lhk. 3).

Augusti ema oli isal juba teine naine, eelmine abielu oli lastetu ja ka teine naine ei pärandanud peale Augusti rohkem järeltulijaid. Kolmandast naisest sai August kolm õde-venda.

Kui H. viie aastaseks sai, hakkas ta lugemist õppima. Seda teinud ta nii: „Ma küsisin papa käest iga tähe nime: Mis täht see on?“ teisel ja kolmandal päeval jälle jne. Ma pidasin iga tähe meeles ja viimati oskasin kõik tähed nimepidi, aga kokku lugeda ma veel ei osanud. Aga ma oskasin peast Issa-meiet ja mitu kiriku laulu. Võtsin Issameie katekismusest üles; kus kohal ta seisis, oli mulle papa ütlenud. Katsusin Issa-meie palvet siis tähtede kaudu lugeda. I-s-s-a-m-e-i-e ja korraga sain aru, kuidas tähed sõnu kokku viivad, lugesin, lugesin, lugesin ja lugemine oli selge“. („Kullerkupuke“

lhk. 7). Veel ei olnud H. kuue aastane, kui ta oma sõnade järele juba piiblit lugenud ja sellise huvi ja hoolega, et vanemad juba ta silmade tervise pärast kartma hakanud ja poisil tihti raamatu käest ära võtnud. H. nutu peale antud talle raamat aga uuesti kätte. Sarnaseil raamatu käest äravõtmise kordadel on ta vanemaile öelnud: „Jummal on mind seks maailma sisse loonud, et m'ust üks koolmeister peab saama“. (Dr. K. A. Hermann'i päevaraamat, „Agu“ nr. 23 — 1923. a.)

Kui H. sai seitsme aastaseks, langes perekond selle läbi veel suuremasse kitsikusse, et isa uue elumaja ehitas. „Mittokord istusime meie ühhes koos laua äres vessi silmis, sest et ühtegi süa ei olnud. („Agu“, 23.)

Hermann'i kümne-aastaseks saades saadeti ta Anikvere külakooli. Siin oli kombeks, et esimesel talvel käisid väiksemad lapsed vaid reedeti koolis, nii et H. ei olnud siin suuremat õppida. 12-aastaselt hakkas ta juba korralikuks õpilaseks. Nüüd õppis ta ka kirjutamise selgeks ja kevadisel katsel kinkis õpetaja talle juba väikese raamatu.

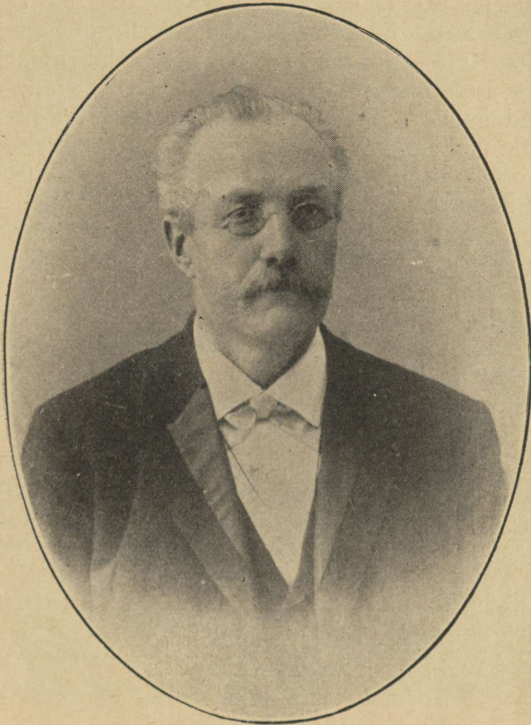
Kui külakool läbi, pani isa poisi kingsepa õpipoisiks. Kingsepa juures ei teeninud H. rohkem kui kolm nädalat. Siit läks ta kellegi rätsepa juurde, kes talle oli lubanud uued riided teha, õpipoisiks. Siin oli teenistus raske. Rätsepa juurest läks H. nelja kuu pärast salaja ära, sest poiss sai aru, et riidetetegemine ja lubatud koolis käia laskmine ainult lubaduseks ähvardasid jääda.

Nüüd palus ja tellis H. seni isa, kuni see oma vaesusele vaatamata siiski kooliminekuks luba andis, olgugi, et üks teine rätsep poisi omale õpilaseks tahtis võtta.

Nüüd astus H. Põltsamaa kihelkonna kooli, mis töötas Põltsamaal G. Beermanni juhatusel. Kooliraha 3 rubla talve peale jõudis isa esimesel talvel ära tasuda. Suvel läks H. Beermannile karja ja sai selle eest järgneva talveks prii kooli. Kui poiss ka kolmandaks talveks karjaskäimisega endale prii kooli oli teeninud, ei küünninud isa jõukus enam H. leivakoti kaasaandmiseni. Sellest saadi nii üle (Jaan Bergmann, „Eesti Kirjandus“ nr. 3 — 1909.): „Kui teised poisid sõivad, vaatash H. kurva silmaga pealt. Silm sõi, suu nuttis. Teisel päeval ei suutnud poisike enam nälga ära kannatada, ta hakkas valju häälega nutma. Siis saadi nutu põhjus teada. Kutsuti „isand“, nii nimetasid sel ajal koolipoisid härra Beermanni, ja see kuulutas: „Pojad! Väike Hermann on viks poiss. Meie peame teda ületalve elatama. Laske teie teda

korda mööda oma kotist süüa, pühapäev annan mina temale süüa, nii võib ta kooli kevadeni ilusasti läbi teha. Kas olete kõik nõus?" Ja kõik olid nõus.

Peale H. kihelkonnakooli lõpetamist panid lahked inimesed Põltsamaal raha kokku ja võimaldasid temale Põltsamaa „Saksa alg- ehk elementaarkooli“ astuda. Siin toitis teda Põltsamaa õpetaja Karl Maurach. Selle koolikursuse lõpetas H. ühe aastaga.



Dr. K. A. Hermann

1868. a. sügisel läks H. 17-aastasena Põltsamaa kihelkonnakooli juhatajale Beermannile abi-õpetajaks. „Kohe sellel sügisel asutati P. kihelkonnakooli juurde „Põltsamaa Saksa kihelkonnakooli“ nime all iseäraline väike saksakeelse õppekeelega osakond, mille juhatamine ühes õppetunniandmisega täiesti Hermannii hoolde anti“. („Eesti Kirjandus“, nr. 3, 1909., J. Bergmann).

1869. a. 15. jaan. jõudsid Saksamaalt tellitud pasu-

nad Põltsamaale, ja H. oli üks esimestest, kes õppimisele asus.

1869.
1879. a. käis H. Tartus esimesel laulupeol. „Mu süda tuksus rõõmust. . . , et mehi oli, kes ka Eesti rahva peale mõtlesivad. Ma kiitsin end õnnelikuks, et neid (Jannsen, Kunileid) näha sain“, kirjutab H. „Laulu ja Mängu Lehe“ I. aastakäigus. Sama aasta kevadel sooritas H. ka külakoolmeistri eksami ja sügisel Tallinnas privaat-elementaarkooliõpetaja eksami. Eksami ajal saab H. Peterburist onu käest kirjaga 3 rubla ja kutse küllasõiduks. Kui eksam läbi, sõidabki H. kohe samal päeval laevaga Peterburi.

Kodumaale tagasi jõudnud, asub H. Põltsamaale endisele kohale kooliõpetajaks. H. majanduslik seisukord oli endiselt kehv. „Pearahha otsjad käisid jälle omma nõudmist nõudmas ja veel pealegi doppelt, sest et minneva aastane jaggo ka alles maksmata on. — Oh Issand Jummal! millal aitad sa mind ommetigi nii kaugel, et ma issi pearahhagi jõuaks tenida. Kül on hädda ja häbbi! — Jäeti veel peale pühhiks“. („Agu“ 1923.). H. on sunnitud isegi oma õpilaselt laenu tegema. Sealjuures on tihti kogu õppetöö H. teha, sest Beermannil kui ehitusmeistril tuli sagedasti kooli ajal pikemaid aegu Põltsamaalt puududa.

„Mätrsikuu keskel 1869., kui Hermann koolitoas koolipoiste õppimist valvas ja ise kibedasti üht raamatut luges, ütles korraga üks koolipoiss Jüri Tolga: „Lehrer“! see on: kooliõpetaja, — nii nimetasid poolipoisid teda. Hermann vastu: „Mis sa tahad, Tolga?“ Teine jälle: „Mul tuli ilus rahvalaul meelde!“ „Ütle ruttu ette, ma kirjutan üles!“ Ja Tolga ütles:

Mine lahti uks, uks, uks,
Süda tuksub, tuks, tuks, tuks,
Et me lähme Mallega
Saare kala püüdema.

Hermann hakkas oma raamatut edasi lugema, meie õppima. Natukese aja pärast ütles Tolga jälle: „Lehrer!“ Hermann küsis pahase häälega: „Mis sa jälle tahad?“ Tolga paluvalt: „Pai Lehrer, tee neile sõnadele viis, ma sõidan laupäev Tallinnamaale pulma, siis mul mõnusat külakosti viia!“ Hermann vaidles esmalt vastu, aga siis võttis ta Tolga tahvli ja kirjutas noodid peale, istus oreli ette ja mängis; parandas nootisid ja mängis jälle. Siis kirjutas need noodid koolitahvlile ja ütles: „Poisid, laulutundi! Tolga ütles sõnad, mina tegin viisi, õpime sel-

geks!" (Jaan Bergmann, kes selle laulu sündi oma silmaga näinud).

1871. a. sõidab H. Peterburi, et teid leida, kuidas endale edasiõppimist võimaldada, kus ta „Inglise kooli“ peale õpetajaks saab 25 rubla kuupalgaga, millest ta pool peab onule andma korteri ja söögi eest.

Siis hakkab H. hoolega edasi õppima. Käib keiserlikus raamatukogus lugemas, unistab konservatooriumi



Dr. K. A. Hermann perekonnaga

astumisest ja asus gümnaasiumi lõpueksami vastu valmistamisele. Tihti on ta pidanud aknast sissepaistva tänavlaterna valgusel õppima petrooleumi puudumisel. Teenistus kirjatöödega ei aita palju ta majanduslikku seisukorda parandada.

1873. a. suvel tuleb H. Peterburist Tartu, kus sugulaselt toetust saades hoolega õppimisele võib anduda ja 1874. a. lõpul eksternina küpsustunnistuse omandab. 1875. a. alul astub H. Tartu ülikooli usuteadust õppima.

1875. a. suvel teeb H oma sugulase toetusel meelelahutusreisi Rootsi, Norrasse ja Daani.

Peale õppimise võtab H. Tartus enda peale ka muid ülesandeid, toimetab näit. „Kasulist kalendrit“ jne.

Siis selgub, et usuteadus tema õige ala ei ole ja teeb palju tegemist keeleteadusega, nagu H. toanaaber (end. õpilane J. Bergmann) teatab. H. astubki Tartu ülikoolist välja, laenab Tallinnast kellegilt raha ja sõidab sellega Leipzigi ülikooli võrdlevat keeleteadust õppima 1878. a. Leipzigist sõidab H. 1879. a. suvel Tartu laulupeole laulukoore juhutama. Pärast seda läheb H. oma onu Goldmanniga pikemale Euroopa ringreisile üle Viini — Itaalia, Rooma, Neapoli ja sealt Leipzigi. L. ülikooli lõpetas H. 1880. a. dr. phil. astmega, kaitstes väitekirja „Der einfache Wortstamm und die drei Lautstufen in der estnischen Sprache“. Samal aastal asus H. tagasi kodumaale.

Alul katsub H. end kirjatöödega elatada. Siis toimetab Tallinnas „Eesti Jutustajat“ ja kui 1882. a. „Eesti Postimees“ Jannseni haiguse tõttu V. Justi kätte läks, kutsus viimane H. lehe toimetajaks. Siit lahkus H. 1885. a. lõpul ja asutas samal aastal „Laulu ja Mängu lehe“, mida H. 1889. a. alguseni välja annab, siis aga lugejate vähesuse tõttu uue nime all („Rahva Löbuleht“) veel 1899. a. sügiseni välja annab, müües ta siis J. L. Jürgens'ile. 1886 a. ostis H. Pärnust V. Bormi pärijatelt „Perno Postimehe“, mida ta 1886. a. Tartus „Postimehe“ nime all välja andma hakkab. Et trükikulusid kokku hoida, asutab H. endale trükikoja ja asub enda kui ka teiste autorite töid kirjastama. Ühesõnaga H. sai ka raamatukaupmees ja kirjastusomanik.

... . peame õiglaselt tunnistama, et dr. Hermann vana „Perno Postimehe“ otse uuesti sünnitas. Tema juhatusel kasvas väikesest kohalisest mõne saja lugejaga nädalalehest ülemaalse tähtsusega esimene Eesti päevaleht“. (A. Jürgenstein „Postimehe“ juubelialbum lhk. 62.).

1896. a. müüb H. „Postimehe“ J. Tõnissonile. Hiljem katsub H. veel mõni kord ajakirjanduses õnne. 1905. a. ostis H. hoiatustest hoolimata J. Kõrvilt „Valguse“, kuid sai kahju, sest „Valgusel“ ei olnud rahva poolehoidu. Siis asutas H. päevalehe „Hüüdja“, kuid ka see läks lugejate puudusel hingusele.

H. oli alates 1889. a. Tartu ülikooli eesti keele lektor, millist ametit ta kuni surma tunnini pidas.

Dr. K. A. Hermann suri kehva mehana 29. detsembril 1908. a. Tartus 57-aastasena.

Nii lühidalt selle aatelise edasipüüdjaja ja tubli töömehe elukäik

Nüüd vaatame H. tegevust ligemalt: H. politikamehena, keelemehena, ilukirjanikuna, eesti kirjandusajaloolasena, seltskonnategelasena ja muusikamehena.

K. A. Hermann politikamehena.

K. A. Hermann astumisel avalikku ellu oli ärkusaja rahvuslik-käremeelne vool osalt ühinenud suunaga, kus Eesti politika mõtet nähti kõige selle ülistamiseks, mis tuli Vene poolt. Eesti rahva käekäik tehti sõltuvaks ainult Vene riigivõimu kandjast. Ka A. Grenzstein oli viimaks jõudnud samale seisukohale. Üks osa rahvuslik-alalhoidliku voolu kandjaid, kes koondusid ikka teadlikumalt K. A. Hermann „Postimehe“ ümber, säilitas ärkusaja ideaalid, asus vähemalt sisemiselt opositsiooni venestamispoliitika suhtes, püüdis õhutada rahvuslikku tunnet. Olles poliitilisele elule kalduvuseta, pidi H. olukorra sunnil poliitilisest tegevusest osa võtma, siin isegi juhiks olema. H. tabas tolleaegset poliitilist momenti õieti. Ta hoidis ülal usku Eesti tulevikku. 1886. a. ostis dr. K. A. Hermann „Pärnu Postimehe“ ära ja hakkas seda Tartus „Postimehe“ nime all välja andma. 1887. a. peale ilmus „Postimees“ kolm korda nädalas ja muutus 1891. a. keskpaigu päevaleheks. See oli suureks sündmuskes Eesti elus, mis H. juhatusel sündis. Eesti haritud seltskonna koonduskohaks oli Eesti Üliõpilaste Selts, dr. K. A. Hermann selle vilistlasi. E. Ü. S-i liikmed hakkasid oma vilistlase lehe „Postimehe“ ümber koonduma. 1884. a. määrati dr. E. Jannsen ajakirjanduse tsensoriks ja ajalehtedel keelati tülitsemine. Eesti rahvuslikud ettevõtted hakkasid tagurpidi minema ja tuleva venestamise esimesed varjud ilmusid silmapiirile. 1885. a. algas Baltimaade kokkusulatamine Venemaaga. 1887. a. seati kõigis asutustes, peale vallakohtu ja rahvakooli, vene keel ametlikuks keeleks; ka E. Aleksandrikoolile Põltsamaal kinnitati vene õppekeel. Grenzsteini „Olevik“ oli 1888. aastast ilma seisukohata ja lõpuks painutas Gr. end uute olude järele. Grenzsteini kursimuutmise järele läksid Eesti haritlased pea kõik „Postimehe“

poole üle. 1893. a. suleti Eesti Kirjameeste Selts. K. A. Hermann püüdis C. R. Jakobsoni poolt mõjuvalt algatatud ning esialgu A. Grenzsteini poolt teataval määral edasiarendatud joont Eesti rahvuspoliitilise, tulundusliku ja kultuurilise arengu alal edasi jätkata. See oli H. väga raske, sest puudus rahvakiht, kes passiivsetki opositsiooni oleks kannud. Peale selle oli seltskond seniseist koduseist tülidest tüdinenud ja nurja läinud rahvuslikest ettevõttest pettunud. Avalik hääl oli sunnitud kas vaikima või venestamisele silmakirjaks päri olema. Intelligents tegi vagusat kabinetitööd. Grenzstein oli omad endised rahvuslikud püüded nüüd lõplikult ekslikeks tunnistanud ja hakkas „Oleviku“ kaudu oma sofistlikke ümberrahvustamis-õpetusi laiadesse rahvahulkadesse kandma. Oli karta, et ta mõtted seal läbi löövad. Eesti haritlaste koonduskohas Eesti Üliõpilaste Seltsis saadi hädaohust aru. Kui K. A. Hermann 1896. a. tahtis väsimuse ja nõrga tervise tõttu loobuda „Postimehe“ toimetamisest ja väljaandmisest, omandas Jaan Tõnisson ühes O. Kalda ja K. Kopliga Villem Reimani, H. Kopli j. t. abil „Postimehe“ ja hakkas seda 15. XI 1896 alates välja andma ning toimetama, esiotsa ühes K. A. Hermanniga, siis 1. XII 1896 alates ainsa vastutava toimetajana ja väljaandjana ning varsti ka ainsa omanikuna. Nii näeme, et Hermannil ja tema „Postimehel“ on olulised teened eesti ühiskondliku mõtte arendamises ja teostamises.

Dr. K. A. Hermann keelemehena.

Otsema ja eriteadusliku hariduse omandas ju Hermann just keeleteaduses ja kavatseski peajasjalikult just sellel põllul tööle rakenduda. Siin tulid aga teised ülesanded vahele ja jõudu killustades ei suutnud ka oma erialal pealiskaudsusest hoiduda. Sellele vaatamata on H. meie keelekultuuri arenguloos vääriline seisukoht ja siin on ta oma elutööst kõige suuremaid jälgi jätnud tulevastele põlvetele. Dr. Hermannini doktori-väitekirja me märkisime juba kirjutuse alul (Leipzig, 1880). Rajava tähendusega eesti keele süstematiseerimisloos ning oskussõnastikulises suhtes on Hermannini „Eesti keele grammatika“ (1884). See on õieti esimene täielik eestikeelne eesti keele vormiõpetus tema vigadele vaatamata. 1896. a. ilmus K. A. Hermannini „Eesti

keele Lause-õpetus“, mis käsituselt ja ulatuselt nõrgem. Peale selle on H. kirjutanud palju väiksemaid artikleid keeleliste küsimustele „Postimehes“, „Rahva Lõbulehes“ jne. taotledes neis keeleuuenduslikke sihte praeguses mõttes, mispärast võime teda nimetada oma keeleuuendusliku liikumise isaks ja teeavajaks. Märkimata ei saa jätta H. pedagoogilist tööd eesti keele praktilise õpetamise alal Tartu ülikooli eesti keele lektorina. — Mõningad H. keeleteaduslikud tööd, nagu „Sumeri — akkadland“, „Uurimised Eesti rahva muinasajast“ jne. on täiesti äpardunud katsed.

K. A. Hermann ilukirjanikuna.

K. A. Hermann on ilmutanud omad luuletused kogus „Salmikud“ (I 1881, II 1882). Nad on kirjutatud peasjalikult vastavaid viise arvesse võttes, mispärast sisukehvad ja vormi poolest konarlikud. 1887. a. ilmus H. novellilaadiline „Aulane ja Ülo“ — jutustus Eesti muistsest vabadusajast. See teos on tähelepanuvääriv oma kõrgelennulise stiili, kaunis korraliku keele ja rahvusliku vaimu poolest.

K. A. Hermann eesti kirjandusajaloolasena.

1898. a. ilmus K. A. Hermann'i „Eesti kirjanduse ajalugu“, mis sisaldab väärtuslikke kirjandusajaloolikke andmeid. Siin on Hermann jällegi teerajajaks olnud kirjandusajalooliste sugemete korjamises.

K. A. Hermann seltskonnategelasena.

Kõige muu tegevuse kõrval võttis H. elavalt osa seltskondlikust tegevusest, töötades seltsides. Suuremaid teeneid on H. Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber koonduva eesti noore akadeemilise pere kasvatamises. Peale selle tuleks arvesse võtta tema tegevus „Vanemuises“ jne. Põltsamaal sai ta seltskonnategevuses n. ü. esimese „kooli“.

K. A. Hermann muusikamehena.

H. mõju muusikamehena on suur ja laialdane. Tema muusikalist tööd võime jagada järgmiselt: Hermann, kui helilooja, kui muusikakirjanik, noodikirjanduse

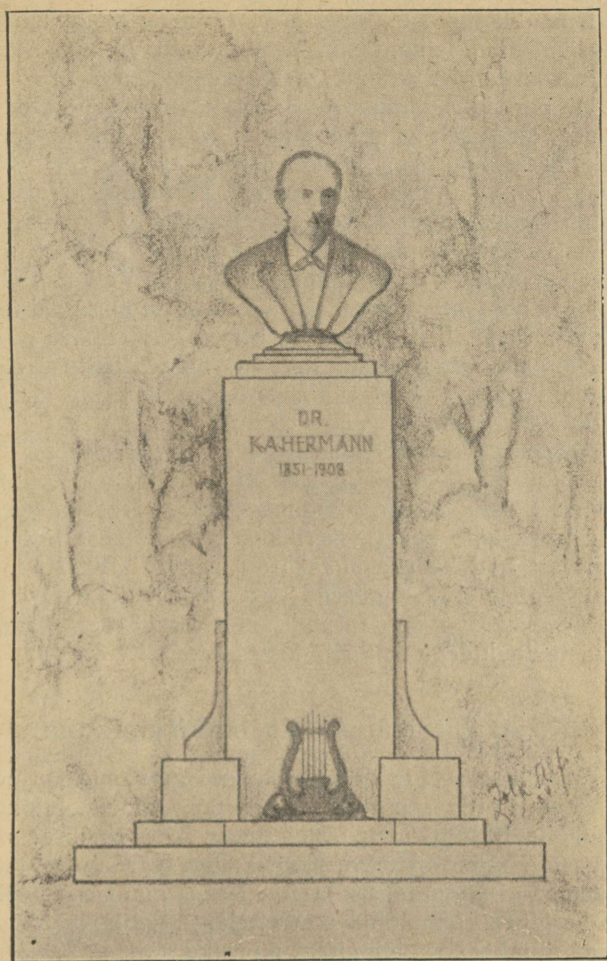
muretseja ja laialilaotaja, esimene rahvaviiside korjaja ja kui koorijuhataja ja produktiivsem muusikapropageerija.

K. A. Hermann kui helilooja.

Juba kihelkonnakooli õpilasena Põltsamaa segakooris olles lauljana sai H. vististi esimest õpetust orelil ja klaveril koorijuhatajalt Martin Vilbergilt. Siin tegi ta tutvust ka harmoonia õpetusega. Siin komponeeris ta 1869. a. oma esimese alulu „Süda tuksub tuks, tuks“. Selle laulu lõi H. koolivendade tellimise peale. Laul meeldis ja läks rahva sekka laiali ja mõne aasta pärast a. 1871. ilmus C. R. Jakobsoni ja A. Kunileidi „Vanemuise kandle hääled II“, kus „Süda tuksub“ rahvalauluna esineb. 15. jaan. 1869 jõudsid Saksamaalt tellitud puhkpillid Põltsamaale. Ka puhkpille õppis H. Tõnu Omeli juhatusel puhuma. Sama aasta märtsikuul kirjutab ta oma päevaraamatus: „Sel kuul on veel tähele panna, et meie kaupmeeste pursidega ühes mängima õppisime violitega“. Varsti korraldati „Bürgerclubis“ G. Beermanni (Põltsamaa kihelk.-kooli juhataja) algatusel H. heaks kontsert, kust 30 rubla puhast saadi, millega ta klaveri ja orelil mängus edasi tahtis õppida. Varsti peale selle sõitis H. 1869. a. laulupeole Tartu ja sealt Tallinna ennast algkooliõpetaja kutsele ette valmistama. Tallinnas õppis ta ühtlasi ka muusikat edasi. Seyvangilt sai ta harmoonia- ja orelitunde kokku 16, Johansonilt õppis viiulit, klaveritunde sai ta Klipp'i käest. See on vist ka kõik, mis ta muusikaõpetuses teistelt sai, kõik muu on ta iseõppimise teel omandanud. Selle teadmiste hulgaga on H. komponeerinud umbes tuhat koorilaulu ja koorilaulude seas ongi H. väärtus eesti muusikaajaloos. Kõik laulud pole tal oma muusikalise väärtuse poolest ühtlased. Eesti laulukooride raudvaraks on saanud laulud: „Isamaa ilu hoieldes,“ „Munamäe otsas“, „Troosti laul“, „Pidu laul“. Need laulud on loodud tõsise inspiratsiooniga. H. vaimulikud laulud on ilmalikest läbisikku paremad.

Mõned noorema põlve heliloojad on Hermannile etteheiteid teinud, et tema oma loominguuga meie rahva maitse ära on rikkunud sellega, et ta oma „Laulu ja Mängu Lehe“ kaudu palju labaseid ja väheütlevald viise

on rahva sekka saatnud, mis nüüd rahvale nii omaseks on saanud, et ta meie eestipäraste heliloojate töid maitsta ei oska. Võimalik, et siin kübeke tõtt on. Kuid arvesse tuleb võtta ajajärku, milles Hermann



Dr. K. A. Hermann'i mälestussamba kavand

töötas. Meie vaimuelu oli sellal ju üldse Saksa kultuuri mõju-piirkonnas. Saksa „Liedertafeli“ lahja muusikat laotati juba enne Hermann'i meil tõlkeis laiali. Raske on ette kujutada ja vähe usutav, et mõni teine Hermann'i asemel, kes samades oludes oleks üles kasvanud, eesti

omapära muusikas paremini oleks tabanud ja Eesti rahvuslikule muusikale aluse oleks rajanud. Nagu meie allpool näeme, toonitas Hermann mitmel korral oma „Laulu ja Mängu Lehes“ eesti omapära artiklis eesti rahvaviisi üle. H. ei või meie seega sugugi alahinnata. Tema töö oli loomulik lüli teel, kus meie võime eesti omapärast muusikat luua, leida, otsida ja arendada. Aeg ja olud ei olnud selleks veel küllalt ettevalmistusi teinud.

H. parimaks lauluks oma monumentaalselt ülesehituselt, võimsuselt ja jõult jääb „Isamaa ilu hoiledes“. Selle laulu haaravus kisub õiges ettekandes kõiki kaasa. . . . tundub, nagu oleks Hermann kogu oma elu paremaid püüdeid, soojemaid soove ja puhtamaid paleusi tõsisel inspiratsioonil silmapilgul sellesse ühte laulu valanud“. (L. Neumann, „Looming“ nr. 5. 1923).

Hermanni vaimulikkudest lauludest on parimaid tema „Troosti laul“. Siin ei hüüa H. ahastuses Jehoova poole. Siit hoovab lapsemeelset lihtsust, helget lootuse sära, alandlikku meelt ja suurt rahu nii kuulajate kui lauljate vastuvõtlikku hinge.

Hermanni laulude põhitoon on röömsatujuline-ilutsev, nagu: „Tule nüüd, tule nüüd hõiskama“, „Oh laula ja hõiska“, „Me teretame kõiki“. Neis ja teistes lauludes leiame suurt viisirikust ja kõlalist lihtsust, mispärast nad ka rahvalikeks on saanud. K. A. Hermanni võime meie õigusega „r a h v a l a u l u õ p e t a j a k s“ nimetada, sest ta pani kogu rahva oma röömsatujuliste lauludega laulma, tõstes tema iseteadvust.

K. A. Hermann muusikakirjanikuna.

Ka siin on H. eesti muusikalises arenemisloos põhjanevat korda saatnud. H. asutas 1885. a. kuukirja „Laulu ja Mängu Lehe“, mis ilmus kuni 1898. a. s. o. 13 aastat. See oli terve muusikaline leksikon, entsüklopeedia — väga tähtis ja tollel ajal ainuke muusikalise hariduse võimaldaja eestlastele. „Laulu ja Mängu Lehe“ juhtkirjades toonitati muusika tähtsust, seletati rahvaviiside omapära, peale selle ilmus siin teoreetilisi töid muusikast, toodi muusikaajaloolist materjali, huvitavat muusikalist lugemismaterjali, vesteid jne. H. ulatas esimesena meie rahva kätte muusika aabitsa.

Oma „Laulu ja Mängu Lehe“ otstarvet seletab H. ajakirja esimeses numbris pealkirjaga „Teretuseks“ järgmiselt: „Kallis Eesti rahvas! . . . Siin ilmub jälle uus

ajakiri: Ta tahab olla Eesti laulu ja mängu edendaja; ta tahab ka selles asjas täiesti ja igapidi Eestlane olla; . . . Võtke sest armsast ettevõttest lahkesti osa! . . . Kallis, ilus, heljuv laul ja mäng peab siin lehe läbi südant liigutama. . . . Tema tahab teid läbi igapäevasest elust ka vahel iluriiki viia . . . Lõbusad kirjeldused, õpetused, jutud ja teatused peavad laulu ja mängu nii kui ka nende sünnitajaid ja loojaid tundma õpetama“.

Hermann täitis ustavalt ja jõu kohaselt ülesseatud ja lubatud programmi. „Teretusele“ järgnes artikkel: „Eesti laulust ja mängust“ — uus ajakiri lubas ju igapidi eestlane olla! Siis „Teiste maade muusika elust“. Et H. omas programmis lubas ka „laulu ja mängu sünnitajaid ja loojaid tundma õpetada“, toob ta „Laulu ja Mänguleht“ esimese elulookirjeldusena Eesti oma esimese eriharidust saanud muusiku Johannes Kappeli biograafia. Eesti rahvalaulu kohta kirjutab H.: „Ta on rahva iseloomu peegel; tal on võimu meid isemoodi tundmusele äratada, tundmusele, millele võõras laul meid äratada ei suuda; . . . kirjutatagu neid ülesse ja saatetagu neid meie muusikameeste kätte, kes neid mitme häälele seaksivad ja . . . Austatagu oma rahvalaulu enam kui võõrast, sest ta on seda väärt“.

Samal aastal õhutab ka M. J. Eisen: „Näidakem maailmale, et meiegi esiisad on laulda osanud ja et meie vanemad need viisid alal on hoidnud. Kogutagu pea nii palju rahvaviisisid, et neid ise raamatutes välja võib anda“ . . .

Hermannil oli täielik õigus terve Eesti rahva poole pöörduda, et teda aktiivselt osa võtma kutsuda meie muusikaelust, sest ei võinudki teisiti ette kujutada meie muusikalist ärkusaega, meie muusikaelu esimest organiseerimisaega, kus laul ja muusika oli kujunenud üheks vägevamaks abinõuks meie rahvustunde õhutamisel, olles ainus legaalne alus, millele tugedes võidi seltsidesse astuda, et seal oma rahvuslisi asju arutada ja ajada, — et rahva sisemist jõudu tõsta.

Neid vanu „Laulu ja Mängu Lehe“ aastakäike lehitsedes peame õiglast austust selle mehe vastu tundma, kes igas numbris suurt armastust muusika vastu avaldab ja kellel Eesti muusika arenemine nii elavalt ja soojalt südames. Hermannil muusikakirjanikuna, seletajana ja õpetajana on määratu mõju olnud meie rahva muusikalisele arengule. Et see töö hädapärast vajaline oli, ei vaja mingeid kommentaare. Ja veel tänapäev ei ole Her-

manni töö ses suhtes veel küllalt õiglast hindamist leidnud. Poolik oleks „Laulu ja Mängu Lehe“ hinnang, kui meie ainult tema sõnalisest osast räägiksime.

Iga numbri kaasandena ilmus koorilaule sega-, mees- ja lastekooridele, viiuliõpetus, soololaule, partituure mängukooridele, klaveripalu jne., kokku 1284-leheküljeline noodiraamat umbes 830 numbri noodikirjandusega. Siit ammutavad veel praegugi meie laulukoorid laule laulmiseks. Peale selle on H. välja annud muud noodikirjandust: „Eesti Kannel“ I (1875); „E. K.“ II (1882); „E. K.“ III (1884); „Koori ja kooli kannel“ (I a. 1875, II a. 1882); „Kodumaa laulja“ (1887) meeskoorile; „Laulu kaja“ (1884), „Põltsamaa endise õpetaja E. Hirschelmanni laulud“ (1885); „Eesti rahvalaulud segakoorile“, 3 vihku (1890—1908), kus 127 rahvaviisi Hermanni ja teiste poolt harmoniseeritud. Veel on Hermann toimetanud II üldlaulupeo meeskoorid ja neli aastakäiku (1882—85) „Eesti Postimehe“ muusika lisa-lehte. 1893. a. ilmus kahes andes saksakeelne „Völkerlieder“, sega- ja meeskooridele, kokku ligi 600 lhk., siin on H. ligi 300 laulu sõnad saksa keelde pidanud tõlkima. Koolilaulmiseks ilmus Hermannilt „Ilu hääled“. H. on ka ühe ooperi „Uku ja Vanemuise“ loonud, mida ka ette on kantud, kuid see töö on täiesti ebaõnnestunud H. juba puuduliku muusikalise ettevalmistuse tõttu, samuti ilmetud on H. ligi paarkümmend klaveripala. H. oli esimene suurem eesti rahvaviiside korjaja. Ülalnimetatud „Eesti rahvalaulud segakoorile“ sisaldavad 127 rahvaviisi, millest suurem osa H. harmoniseeritud ja korjatud.

K. A. Hermann koorijuhina.

On teada, et H. muusikajuhina juba Põltsamaal teotses. Lauldes Põltsamaa laulukooris Martin Vilbergi (asutas Põltsamaale I. kindla laulukoori Eestis, mille esinemised suurt tähelepanu äratasid; tubli muusikaõpetaja) all, tuli tal sagedasti teda asetada, samuti Tõnu Omelit pasunakooris, kus H. ka kaasmängijaks oli. H. oli juba suure muusikalise kuulsuse omandanud, kui andekas muusik. Jaanuaris 1870 kirjutab H. oma päevaraamatus, kus Karl Vilberg ütles: „Põltsamaa on seda suurt kunstnikku üles kasvatanud... Sest tema arvas, et minust üks suur ja kuulus mees Peterburis

saaks" . . . Kui H. 1873. a. Tartu asus, astus ta „Vanemuise“ seltsi, kus ta seltsi koorijuhiks valiti, kus ta kuni 1883. a. vaheaegadega teotses. H. kuulsusest annab tunnistust ka see, et ta 1879. a. J. W. Jannseni kõrval II üldlaulupeol üldkoore juhatas. IV-dal üldlaulupeol 1891. a. oli H. juba peajuhataja, V üldlaulupeo juhatas ta koos Kappeli ja Tüرنpuga, niisama VI 1896. a. Tallinnas.

Hermanni elutööd kokkuvõttes hinnates peab otsusele jõudma, et tema isik on eriti eesti muusikaelu kesk-



Põltsamaa langenud sõdurite ausammas

semaks kujuks ja kandvamaks jõuks olnud üle 30 aasta. Nõrgad küljed, mis ta helitöis avalduvad, kahvatavad nende teenete kõrval, mis H. meie muusikaelu arendamiseks kui õhutajal on olnud. Nii suurt mõju, kui H-il muusikakirjanikuna ja rahva muusikaõpetajana on olnud, pole Eestis kellelgi ei enne ega pärast H. veel olnud.

Hermanni tegevusväli oli liig mitmekesine, tema käed olid alatasa ja vahetpidamata seotud kõige mitmekesisemate asjade ja muredega, et ta ei saanud mööda süvenematuses ja pealiskaudsusest.

H. oli väga mitmekülgsede huvidega isik. Tema tegevuse tugevamateks külgedeks on keeleteadus ja muusika, kõige nõrgemaks — politika. Vaimustust, hääd tahtmist ja armastust Eesti asja vastu oli H. kahtlemata küllalt. Eesti isamaalise meele sütitamine oli

H. südame ja poliitilise meele kohane, sest rahva enesetunne, mida Jannsen äratanud ja Jakobson kõrgele loitma pannud, kippus väsimä ja kustuma. H. ei olnud läbitungiva pilguga juhtiv poliitiline tegelane, kuid tubli rahvuslane, kelle ümber kogunesid noored jõud, kui soojasüdamega ja õiglase isiku juurde, keda need jõud kandsid vooluga ühes. Jõud olid kogutud. Nüüd oli tarvis mehel üles astuda, kes sellele isamaalsusele kindla poliitilise sihi ja organisatsiooni andis, et uut, värsket ajajärku meie rahvuslikus elus alata. See mees tuli. See oli Jaan Tõnisson.

Dr. Hermannile on tänulik rahvas kauni hauasamba püstitanud Tartu ülikooli kalmistule, mis avati 23. sept. 1923. a. Hauasamba on valmistanud kujur V. Melnik Saaremaa marmorist ja kujutab kolmeastmelisel alusel seisvat suurt nelinurkset kivi plokki, mille esiküljel ülal ovaalikujuuline pronks reljeef — H. portree. Selle all kivisse raiutud: Dr. Karl August Hermann ja selle all ovaalikujuuline pronksreljeef urniga. Samba otsas kivist urn.

Hermanni suure südamesoojusega ja ennastohverdusega tehtud rahvatöö on olnud teerajajaks meie edaspidisele arengule. Meie püha kohus on temale, kui Põltsamaa muusikalisest õhkkonnast võrsunud tublile pojale tema suurelatusliku töö eest Eesti kasuks eriti tänulik olla. Sellest on ka Põltsamaa aru saanud. Kohe peale H. surma kutsuti ellu komisjon, kes kaunikese summa kokku pani H. mälestuse jäädvustamiseks. 1926. a. astusid Põltsamaa seltside esindajad kokku, asutasid „Dr. K. A. Hermanni mälestamise komitee Põltsamaal“, mille põhikiri 14. XII 1926 siseministri poolt kinnitati. Komitee asutamiskoosolek peeti 20. II 1927. a. Asutajatena on põhikirjale alla kirjutanud: R. Kamsen, V. Laante, E. Litter, A. Nusberg, K. Ver-volt. Täni on komitee oma otstarbe teostamiseks raha kogunud kr. 1750,—. Dr. H. mälestussamba valmistamise andis komitee kujur Alfred Zolkile kr. 2000. — Mälestussammas on valmis ja püstitatud Põltsamaa turu äärde linna parki kõlakoja ette. Sammas kujutab graniitalusel seisvat H. bronks rinnakuju. Samba päälkiri: Dr. K. A. Hermann. „Dr. K. A. Hermann

mälestamise komitee Põltsamaal" juhatuses on praegu: A. Schulzenberg, J. Peterson, C. Jürmann, J. Tari, K. Vervolt.

Varem nimetatud komisjoni raha (üle 500 krooni) seisab peale selle veel tagavaras.

Kujur Alfred Zolk, dr. Hermannii Põltsamaa mälestussamba looja, on sünd. 19. detsembril 1897. a. Krüüdneris, Tartumaal. Üldhariduse omandanud Tartu linna õhtugümnaasiumis. Skulptuuri õppinud „Pallase“ kõrgemas kunstikoolis, mille lõpetanud kujurikutsega 1929.



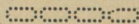
Kujur Alfred Zolk

aastal. Vahepeal täiendanud end Varssavis, Viinis ja Budapestis. 1929. a. omandanud ka kesk- ja kutsekooli joonsitamise ja joonestamise õpetaja kutse. Töötanud kultuurkapitali kodumaa stipendiaadina. 1931. a. alates töötab iseseisvalt, olles ühtlasi Põltsamaal ühisgümnaasiumis ja tööstuskoolis joonistamise ja joonestamise õpetajaks. 1926. a. alates esinenud järjekindlalt kunstinäitustel. Väljapaistvamaid teoseid tema loominguist on 1926. a. pr. J. Müüri portreed — puust ja betoonist. 1929. a. on märkimisväärne kompositsioon „Hommik“ — kips ja Palamuse kiriku altari restauratsiooni tööd. Siis

— Ema portree — puust, kompositsioon „Naine lapsega“ — kips, Helene Ranna portree — kunstkivi, R. Jõksi, K. Laaguse, Rich. Ritsingu portreed — kipsist, kompositsioon „Kahetsus“ — puu, H. Krolli hauasammas Tartu Maarja kalmistul, M. Arro hauasammas kunstgraniidist ühes pronks portreereljefiga Äksi kalmistul, Suure-Kõpu langenud kangelaste mälestussammas graniidist. Hans Kanni portree puust, J. Pehapi hauasammas, graniidist, Tartu Maarja kalmistul, rektor prof. J. Kõpu portree — mustast graniidist, dr. K. A. Hermanni mälestussammas pronksist portree büstiga graniit alusel Põltsamaal.

Põltsamaa võib enda peale uhke olla, sest ta on olnud meie esimese trükikoja (Vilde), esimese eestikeelse ajalehe „Lüehhike oppetus mis sees mõnned head rohud. . . (1766.) ja ka esimese Eesti päevalehe („Postimehe“ asutaja (Hermanni) hälliks (H. Helm, „Õitsitud“).

Jäagu Karl August Hermanni mälestamakohustav teeneterikas elu meie tulevastele põlvetele unustamatuks eeskujuks. Siit võime õppida: „Oo, inimene, aita iseennast!“ Innustugem sellest uhkest sõnast! Elustagem K. A. Hermanni eeskuju järgi usku inimesse ja elusse!



*
9126
156787